

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΠΑΡΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΩ

ὑπό

ΦΑΙΔΩΝΟΣ ΚΟΥΚΟΥΛΕ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Διὰ τὴν συλλογὴν καὶ ἐρμηνείαν τῶν Βυζαντινῶν δημῶδων παροιμιῶν καὶ παροιμιῶδων φράσεων ἐφρόντισαν μεταγενέστεροι Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς καὶ συλλογεῖς ἄρκεϊ ν' ἀναφέρω τὰς συλλογὰς τοῦ Πλανούδη, τοῦ Ψελλοῦ, τὰς ὑπὸ τοῦ Κ. Krumbacher ἐκδοθείσας μεσαιωνικὰς παροιμίας, τὰς ἐν τῷ Corpus τῶν παροιμιογράφων περιεχομένας καὶ τὰς ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν παροιμιῶν τοῦ Ν. Πολίτου. Ἐκτὸς δὲ τῶν συλλογῶν ἐγένετο μνεία καὶ τῶν παρ' ὠρισμένοις συγγραφεῦσιν ἀπαντωσῶν παροιμιῶν, οὐχὶ ὅμως πάντοτε πλήρης οὐδ' ἀναφερομένη κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς συγχρόνους αὐτῶν δημῶδεις παροιμίας ἢ παροιμιώδεις φράσεις, αἵτινες κυρίως θὰ ἐνδιέφερον τὸν περὶ τὴν Βυζαντινὴν λαογραφίαν ἀσχολούμενον. Πάντως ἔχομεν μελέτας σχετικὰς τοῦ Ν. Πολίτου περὶ τῶν δημῶδων παροιμιῶν ἐν μεσαιωνικοῖς Ἑλληνικοῖς ποιήμασι καὶ ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, ὡς καὶ ἐρμηνευτικὰ εἰς Βυζαντινὰς παροιμίας, τοῦ Kurtz, Hotop καὶ ἐμοῦ περὶ τῶν παρ' Εὐσταθίῳ Θεσσαλονίκῃ παροιμιῶν, τοῦ Franz Hanna περὶ τῶν παρὰ Σπανέᾳ παροιμιῶν καὶ μικρὰν συλλογὴν τῶν παρ' Ἰωάννη τῆς Κλίμακος ἀπαντωσῶν ὑπὸ τοῦ Krumbacher δημοσιευθεῖσαν (MGS. 229 ἐξ.) εἰς ἣν βραδύτερον ἐπανῆλθεν ὁ Π. Παπαγεωργίου⁽¹⁾.

Ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποσιωπηθῶσι καὶ αἱ σχετικαὶ σημαντικαὶ μελέται καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν καὶ δὴ καὶ τοῦ Crusius, Gleye, Krumbacher, Kurtz, Treu, Lewy, Ἀθανασίου Παπαδοπούλου—Κεραμέως καὶ Πέτρου Παπαγεωργίου. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ μελέτη καὶ ἄλλων Βυζαντινῶν κειμένων, καὶ δὴ καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συστηματικῆς συλλογῆς τῶν παρ' αὐτοῖς δημῶδων παροιμιῶν καὶ παροιμιῶδων φράσεων, θὰ ἀποδώσῃ πολύτιμον καὶ πλουσίαν συλλογὴν, ἣ ὁποία θαυμαστῶς θὰ βοηθήσῃ

(1) P. Papageorgiu, Zu den Mittelgriechischen Sprichwörtern, ἐν Β. Ζ. 3, 577 - 579.

τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς λαογραφίας καὶ τὴν παροιμιογραφικὴν παράδοσιν, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς δημώδους Ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον. Ἐνταῦθα μόνον συντόμως σημειῶ διὰ τὴν ἡδύνατον καλὴν νὰ συγκροτήσῃ συλλογὴν ὃ ἐπεξερχόμενος τὰς Χιλιάδας τοῦ Ἰ. Τζέτζου, τὴν Χρονικὴν Σύνοψιν τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ, τὸ ἠθικὸν ποίημα τοῦ αὐτοῦ τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Miller ἐν τῷ Θ' τόμῳ τοῦ Ἀππαίρε καὶ τὸ μυθιστόρημα αὐτοῦ τὸ ἐπιγραφόμενον τὰ κατ' Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν, τὸ μυθιστόρημα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, τὰ κατὰ Ροδάνθη καὶ Δοσικλέα καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Noiret ἐκδοθείσας ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλη (¹).

Μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων πρέπει νὰ ἐξάρωμεν τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ὁποίου τὰς κατωτέρω καταχωρίζομεν δημῶδεις παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις, αἵτινες τοῦτο τὸ προσὸν ἔχουσιν ὅτι μᾶς δίδουσιν ἢ τινὰς ἀγνώστους τέως δημῶδεις παροιμίας ἢ καὶ μᾶς παρέχουσι τὴν παλαιότεραν μνείαν γνωστῶν.

Ὁ Χρυσόστομος μελετήσας, εἶπερ τις καὶ ἄλλος, τὸν βίον τῶν συγχρόνων του καὶ συχνότατα ἐν ταῖς ὁμιλίαις του εἰς αὐτὸν ἀνεφερόμενος καὶ περὶ αὐτοῦ ὁμιλῶν, μᾶς παρέχει ἐν τοῖς ἔργοις του πλείστας λαογραφικὰς πληροφορίας, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐμῶν ἐργασιῶν, ἐν αἷς πλειστάκις γίνεται χρῆσις τῶν μαρτυριῶν αὐτοῦ. Τοιοῦτος ἀνὴρ ἔχων ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας καὶ σημασίας τῆς μελέτης τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου (²) δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ πρὸς τὰς δημῶδεις παροιμίας, ὧν ἄλλως εἶχεν ἐνίοτε καὶ ἀνάγκην κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὁμιλίας του. Ὅτι δ' ὄντως καὶ αἱ παροιμίαι τὸν ἐνδιέφερον, φαίνεται ἐκ τῆς ἰδιαίτερας προσοχῆς ἣν καταβάλλει, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀρχὴν δημῶδων παροιμιῶν (³), ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ διασαφηνίσῃ, συμφώνως καὶ πρὸς παλαιότερους, τὸν ὄρον παροιμία· λέγει λοιπόν, ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον· «Ὡνομάσθη δὲ παροιμία, ἐπειδὴ παρὰ πάσης ὁδοῦ ἐγράφησαν οἱ τοιοῦτοι λόγοι πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευομένων. Παρὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ἐγράφοντο, ἐπειδὴ μὴ πάντες ἐχώρουν τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους, ἵνα κἂν διερχόμενοι καὶ βλέποντες διερευνῶσι τὰ γεγραμμένα καὶ

(¹) Περὶ παροιμιῶν παρὰ Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἔχουσιν ἀρκετὰ γραφῆ, ταῦτα ὅμως, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἀποβλέπουσιν εἰς τὰς παρ' αὐτοῖς ἀρχαίας παροιμίας, περὶ ὧν δὲν πρόκειται ἐνταῦθα.

(²) Βλ. καὶ Στ. Κυριακίδου, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς λαογράφος, Λαογραφία 11. 684 ἐξ.

(³) Ἰ. τὰ λεγόμενα κατωτέρω περὶ τῆς φρ. «ἐν κέρατι βοός».

οὕτω παιδεύονται οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὀρίζονται αὐτὰς οὕτως ῥῆμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἑνὸς εἰς πολλὰ μεταλαμβανόμενον»⁽¹⁾.

Ἐκεῖνο ὁμως, ὅπερ πρέπει ἰδιαίτερος ἐνταῦθα νὰ ἐξαρθῆ, εἶναι ὅτι ὁ ἱεράρχης ἀναγνωρίζει τὴν σημασίαν τῶν δημωδῶν παροιμιῶν, δι' ὃ καὶ ἀναφωνεῖ: «Οὐ δεῖ τῶν δημωδῶν παροιμιῶν καταφρονεῖν, ἂν ἔχωσί τι σοφόν»⁽²⁾.

Αἱ παρὰ Χρυσοστόμου δημῶδεις παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις, ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω παραδειγμάτων φαίνεται⁽³⁾, εἰσάγονται διὰ τοῦ «φ η σ ι ν» (P. G. 60. 559) «ἴστε τὸ λεγόμενον» (P. G. 60. 140) «παροιμία (τίς) ἐστίν» (P. G. 60. 119, 63. 874) «κατὰ τὴν παροιμίαν» (P. G. 54. 603, 60. 472) «λέγεται τις παροιμία» (P. G. 62. 556) «δημῶδης ἐστίν ἢ παροιμία, ἣν ἐρεῖν μέλλω» (P. G. 51. 174) «καὶ παροιμία δημῶδης ἐξενήνεκται» (P. G. 56. 58) «παρὰ πολλῶν ἀκούω λεγόντων ταῦτα τὰ ῥήματα» (P. G. 61. 462) «τοῦτο εἰώθασιν λέγειν οἱ πολλοὶ» P. G. 56. 58). Ἄλλοτε ὁμως εἰσάγονται καὶ ἄνευ χαρακτηριστικῆς τινος λέξεως ὡς λ. χ. «διὰ μικροῦ τινος πυρὸς πολλὴν ὕλην κατέκαυσαν» (P. G. 62. 760) «καθάπερ οἱ ἰχθύες καταπίνουσι τοὺς καταδεστέρους οἱ δυνατώτεροι» (P. G. 55. 281) «ὥσπερ τοῖνον ἐν ἡμέρᾳ τοῖς ἐν νυκτὶ γενομένοις οὐ γάνυται τις» (P. G. 63. 82) ἢ καὶ περιγράφονται ἀπλῶς πβ. «καθάπερ τὸν τροχὸν συνεχῶς στρεφόμενον οὐκ ἔστιν ὄραν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς ἄντυγος μέρους... οὕτω καὶ ἡ τῶν πραγμάτων τῶν ἡμετέρων φορὰ συνεχῶς στρεφομένη τὰ ἄνω κάτω ποιεῖ» (P. G. 54. 626).

(1) Χρυσοστόμου, Σύνοψις τῆς Παλαιᾶς τε καὶ Καινῆς Διαθήκης, Migne, P. G. 56. 870. Κατὰ τὸν Μιχαὴλ Ἀποστόλην, ἐν τῷ προλόγῳ τῆς συναγωγῆς τοῦ τῶν παροιμιῶν (2. 238 τοῦ Corpus), αἱ παροιμίαι, ἐκ τῆς παρὰ καὶ οἶμος παραγόμεναι, περιεῖχον «ζητήματά τινα» καὶ ἐγράφοντο ἐπὶ τῶν μιλίων τῶν δεικνυόντων τὰς ἀποστάσεις τῶν ὁδῶν διὰ δύο λόγους, πρῶτον «διὰ τὸ τοὺς ὀδεύοντας μὴ ἀποκάμνειν τὸ μὴ γινώσκειν πόσον τῆς ὁδοῦ διήνυσαν καὶ τί λείπεται» καὶ δεύτερον, ἵνα «ὁ ἀναγινώσκων τὸ ἐπίγραμμα καὶ περὶ τὴν τούτου σαφήνειαν καταγινόμενος, ἐπικουφίζεται».

(2) Χρυσοστόμου, Εἰς ἐπιστολὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ὁμιλία ΙΑ'. Migne, P. G. 62. 556.

(3) Πῶς εἰσάγουσι τὰς παροιμίας διάφοροι Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς βλ. K. Krumphacher, Mittelgriechische Sprichwörter σ. 243, Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike (ἐν Philologus Suppl. Bd. 6 σ. II. Παπαγεωργίου, Συμβολῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τέσσαρα σ. 35, φ. Κουκουλέ, Δημῶδεις παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις παρὰ τῷ Θεσσαλονίκῃ Εὐσταθίῳ (Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 8 σ. 8 καὶ 9) καὶ Ernst Salzmann, Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten bei Libanios σ. 95 ἐξ.

Ἐκκολουθῶν δ' ὁ Χρυσόστομος καὶ τῶν χρόνων του συνήθειαν ἦτις, δυστυχῶς, ἐξηκολούθησεν ἐνίοτε καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων, δὲν μᾶς παραδίδει τὸν γνήσιον δημῶδη τῶν παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων τύπον, ἀλλ' ἐξελληνίζει αὐτάς, ἀποσιωπῶν οὕτω χρήσιμα τῆς τότε δημῶδους γλώσσης στοιχεῖα. Τὸ «ὥσπερ τοίνυν ἐν ἡμέρᾳ τοῖς ἐν νυκτὶ γινομένοις οὐ γάνυται τις» τὸ «πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἀρέσκει τὰ χεῖρω καὶ ταῦτα αἴρουνται τὰ ἀμείνω παρατρέχοντες» καὶ τὸ «ἐν κέρατι, ἐν πίνονι τόπῳ, τὸ ἀχείρωτον καὶ ἀκαταγώνιστον, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ κέρως τοῦ βοός», δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἀποδίδουσι τὸν σύγχρονόν του δημῶδη τύπον.

Μετὰ τὰ σύντομα ταῦτα, ἐξετάσωμεν τὰς παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις.

Καθάπερ γὰρ ὁ κεραμεύς, φησιν, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος, ἢ βούλεται ποιεῖν καὶ οὐδείς ὁ ἀντιλέγων. . . . Καίτοι γε οὐδὲ ἐπὶ τοῦ κεραμέως ἐκ τοῦ φυράματος τὸ ἀτιμον καὶ τὸ ἐντιμον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χρήσεως τῶν μεταχειριζομένων» (¹).

Τῆς παροιμίας ταύτης, ἣτις λέγεται πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν γονέων προέρχονται πολλάκις ἀνόμοια τὸν χαρακτῆρα τέκνα ἢ, ὡς θέλει ὁ Χρυσόστομος, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ προέρχονται καὶ οἱ καλοὶ καὶ οἱ κακοί, τῆς παροιμίας, λέγομεν, ταύτης τῆς ὁποίας τὴν παλαιότεραν μνείαν εὗρισκω ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ τοῦ Παύλου (9.21) «ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεύς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν»; προσεκομίσθησαν παραδείγματα ἐκ τοῦ Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ (Θ' αἰ.) καὶ κατόπιν ἐκ συγγραφέων τοῦ ΙΑ' ἢ ΙΒ' αἰῶνος παρέχοντα καὶ τὴν δημῶδη αὐτῆς διατύπωσιν «ποτήριον καὶ καρούρα ὑαλὴν ἕνα» ἢ «ἀμὶς καὶ ποτιστήριον ἐκ τῆς αὐτῆς ὑέλου» (²) μετὰ τῆς συνωνύμου «ἐκ τοῦ αὐτοῦ ξύλου καὶ σταυρὸς καὶ πτύον» (³), εἰς ἃς μαρτυρίας δέον νὰ

(¹) Χρυσόστομος, Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν ὁμιλία ΙΣΤ', Migne, P. G. 60. 559 - 560.

(²) Βλ. Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 172 - 174. Ὁ Krumbacher (MGS. 237) ἤκασεν ὅτι τὸ καρούρα θὰ ἐσήμαινεν ὅτι καὶ τὸ ἀμὶς. Ἡ λ. ὄντως φέρεται ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης σήμερον ἐν Κύπρῳ. Ἴδ. Χρ. Παντελίδου, Περὶ τῆς Βυζαντινῆς λέξεως καρούρα, ἐν Ἀθηνᾶς 42. 227 - 231.

(³) Περὶ ταύτης βλ. E. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes 18. 38 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Zu den παροιμίαι δημῶδεις ἐν Philologus 49. 460. O. Crusius, Über die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes, Ph. M. 42. 402 (N. F.) καὶ K. Krumbacher, Ἐνθ' ἀν.

προστευθῆ και τὸ ἐξ ἀγιολογικοῦ κειμένου «ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ποιεῖν σκεύη τὰ μὲν εἰς τιμὴν τὰ δὲ εἰς ἀτιμίαν»; (1)

Ὡς πρὸς τὴν συνώνυμον δὲ λέγομεν ὅτι ὁ μὲν πρόδρομος αὐτῆς εἶναι ἡ ἀρχαία παροιμία «ἐκ παντὸς ξύλου κλῶος γένοιτ' ἂν και Θεὸς» (2) ἔπειτα ὅτι κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀναφέρεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Βάρνερ ὑπὸ τὸν τύπον «ἀπὸ ταῦτὸ ξύλο και σταυρὸς και φκυάρι βγαίνει» (3) σήμερον δὲ περιφέρεται εἰς διαφόρους τόπους. Οὕτως ἐν Ἡπειρῶ λέγουσιν «ἀπὸ ἓνα ξύλο φκειάνουν και τὸ φουρνόφτυαρο και τὸ κοπρόφτυαρο» (4), ἐν Σιατίστη «π' ὕνα ξύλου βγαίν' κὶ ψουμόφκυαρου, βγαίν' κὶ σκατόφκυαρου», ἐν Βογατσικῶ τῆς Μακεδονίας «ἀπὸ τὸ ἴδιο ξύλο φκειάνουν και σταυρὸ και κοπρόφκυαρο» (5), ἐν Σωζοπόλει «π' ἓνα ξύλο βγαίνει σταυρὸς και φκυάρι» (6), ἐν Σάντα τοῦ Πόντου «ἀπ' ἓναν ξύλον σταυρὸν πα γίνεται κ' ἰφτάρ' πα γίνεται», ἐν Τραπεζοῦντι «ἄς τ' ἓναν ξύλον ἰφτάρ' πάλ' ἐβγαίν' και σταυρὸν πάλ' ἐβγαίν'» (7) και τέλος ἐν Οἰνόη τοῦ Πόντου «ἄς σὸ ἴδιο δεντρὸ ἐβγαίνει και πορρίφτε (=φουρνόφτυαρο), ἐβγαίνει και σκατόφτυαρο» (8).

Μὴ ὑβρίσης σαυτὸν ἐκεῖνον ὑβρίζων. . . . και παροιμία δὲ τίς ἐστιν διὰ δὴ ὁ τιμῶν ἐαυτὸν τιμᾷ (9)

Οὐχὶ παροιμία τοιαύτη ἐστίν, ὁ τιμῶν ἐαυτὸν τιμᾷ; (10)

Ἡ παροιμία αὕτη, τῆς ὁποίας μνεῖαν δὲν ἠδυνήθηεν νὰ εὔρω παρ' ἄλλω Βυζαντινῶ συγγραφεῖ, θὰ ἦτο ἀσφαλῶς ἀρκούντως διαδεδομένη, ἀφ' οὗ και σήμερον πολλαχοῦ λέγεται. Λέγουσι λοιπὸν ἐν Μεγίστη, Κύπρω και Ρόδῳ «τίμα τὸν ἀτίμητο για τὴν τιμὴ σου» (11), ἐν Ἡπειρῶ «ὅποιος τιμᾷ τὸν ἄλλον τιμάει τοῦ κιφάλ' τ' πρῶτα» (12),

(1) Βίος και μαρτύριον τοῦ ἀγίου Δομετίου, Anal. Boll. 19. 289. 13.

(2) O. Crusius, Ἐνθ' ἀν. 403.

(3) N. Πολίτου, Παροιμ. 2. 93.

(4) Π. Ἀραβαντινοῦ, Παροιμιαστήριον σ. 113.

(5) Κατὰ χειρόγραφο τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

(6) K. Παπαϊωαννίδου, Σύμμικτα λαογραφικά, Θρακικά 2. 169. 136.

(7) A. A. Παπαδοπούλου, Παροιμιαί, Ἀρχεῖον Πόντου 2. 65. 76. 147. 259.

(8) Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ τελειοφοίτου τῆς φιλολογίας Ἰορδάνου Βαμβακίδου.

(9) Χρυσοστόμου, Εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁμιλία ΙΕ', Migne P. G. 60. 119.

(10) Χρυσοστόμου, Περί τοῦ ὅτι ὁ τῶν παρόντων καταφρονῶν ἀμφοτέρων ἐξουσιάζει P. G. 63. 874.

(11) Ἀχ. Διαμαντάρα, Γλωσσικὴ ὕλη τῆς νήσου Μεγίστης, Ζωγράφ. Ἀγῶν Α' 325.

(12) Κατὰ δελτίον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

ἐν Χαλδίᾳ τοῦ Πόντου «ἡ τιμὴ τῶν τιμημένων»⁽¹⁾ καὶ ἐν Οἰνότη τοῦ Πόντου «ποὺ τιμᾶ τιμείται» ἢ «ἡ τιμὴ τῶν τιμώντων»⁽²⁾.

Ἔσπερ τοίνυν ἐν ἡμέρᾳ τοῖς ἐν νυκτὶ γενομένοις οὐ γάννυται τις⁽³⁾
καὶ ὡσπερ ἐν ἡμέρᾳ τοῖς ἐν νυκτὶ γενομένοις οὐ γάννυται τις⁽⁴⁾

Ὁ Χρυσόστομος ἐνταῦθα μᾶς παρέχει τὴν παλαιότεραν μνεῖαν τῆς δημῶδους παροιμίας, ἣτις, λεγομένη πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι τὰ κατὰ τὴν νύκτα γινόμενα ἔργα ὑστεροῦσι τῶν ἡμερινῶν, ἀναφέρεται μόλις εἰς συλλογὴν Βυζαντινῶν παροιμιῶν ΙΓ' ἢ ΙΔ' αἰῶνος ὑπὸ τὸν τύπον «τὰ νυκτερινὰ ἔργα ἐν ἡμέρᾳ εὐκαταγέλαστα»⁽⁵⁾ καὶ βραδύτερον, οὐχὶ πάλιν ὑπὸ τὸν δημῶδη τύπον, παρ' Ἀποστόλη (Corpus 2, 452. 77) «ἡὼς δρῶσα τὰ νυκτὸς ἔργα γελᾶ» καὶ πολὺ βραδύτερον παρὰ Παρθενίῳ Κατζιούλῃ «νυκτὸς ἔργον, ἡμέρας γέλως»⁽⁶⁾. Τὸν μόνον δημῶδη τῆς παροιμίας τύπον δίδει κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὁ Κρήτης Στέφανος Σαχλίκης ἐν ταῖς γραφαῖς καὶ στίχοις τοῦ ὁποίου ἀναγιγνώσκωμεν «τῆς νύχτας τὰ καμώματα ἢ μέρα ἀναγελᾶ τα»⁽⁷⁾.

Σημειωθῆτω ὅτι ἡ ἀνωτέρω παροιμία εἶναι κοινὴ σήμερον ὑπὸ τὸν τύπον «τῆς νύχτας τὰ καμώματα τὰ βλέπει ἢ μέρα καὶ γελᾶ»⁽⁸⁾ καὶ ἐν Πόντῳ «τῆ νύχτας τῆ δουλείαν εἶδεν ἄτ' ἢ μέρα κι' ἐγέλασε» (Οἰνότη) ἢ «τῆς νύχτας ἢ δουλεία τῆς ἡμέρας τ' ἀναγέλασμα» (Ἰνέπολις)⁽⁹⁾.

Διὰ μικροῦ τινος πυρὸς πολλὴν ὕλην κατέκαυσαν⁽¹⁰⁾.

Ἡ παροιμία αὕτη, ἢ λεγομένη πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι μικρὰ τις ἀφορμὴ δύναται μέγα ἀποτέλεσμα νὰ φέρῃ καὶ πρὸς ἦν δύναται νὰ παραβληθῇ ἢ παρ' Ἰωάννῃ τῆς Κλίμακος (P. G. 88. 713) «μικρὸν

(1) Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἐνθ' ἀν. 117. 713.

(2) Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἰουδάνου Βαμβακίδου.

(3) Χρυσόστομος, Εἰς ἐπιστολὴν πρὸς Ἑβραίους ὁμιλία Θ'. P. G. 63. 82.

(4) Χρυσόστομος, Περὶ ἀλαζονείας καὶ κενοδοξίας, P. G. 63. 674.

(5) Ἐπιθι Κ. Krumbacher, Die Moskauersammlung Mittelgriechischer Sprichwörter σ. 411. 444.

(6) Παρθενίου Κατζιούλῃ, Παροιμιῶν συναγωγὴ ἐν Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 98. 1628.

(7) Στεφάνου Σαχλίκῃ, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι, στίχ. 96 (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σ. 66) πβ. καὶ Κ. Krumbacher, MGS. 240.

(8) Τὰς Νεοελληνικὰς παροιμίας βλ. παρὰ Κ. Krumbacher, MGS. 240 καὶ πβ. καὶ Ρ. Parageorgiu, Zu den Mittelgriechischen Sprichwörtern ἐν Β. Ζ. 3. 579. Νῦν ἐν Ἀδριανουπόλει λέγουσι «τῆς νύχτας τῆ δουλεία τὴν εἶδγι ἢ μέρα κι' ντράπκι» Πολ. Παπαχριστοδούλου, Παροιμίαι Ἀδριανουπόλεως, Θεσ. κικὰ β. 321.

(9) Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμιαί, Ἀρχεῖον Πόντου β. 54. 1538.

(10) Χρυσόστομος, Περὶ νηστείας, P. G. 62. 760.

πῆρ κηρὸν πολὺν κατεμάλαξε» ἔχει, νομίζω, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῷ τῆς Π. Δ. «ἀπὸ σπινθῆρος πυρὸς πληθύνεται ἀνθρακιά»⁽¹⁾ καὶ μνημονεύεται καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρων τοῦ Χρυσοστόμου Βυζαντινῶν συγγραφέων. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Πορφυρίου τῷ συγγραφέντι ὑπὸ Μάρκου Διακόνου ἀναγινώσκομεν· «καὶ ὡς ἂν εἴποι τις ἀπὸ μικροῦ σπινθῆρος τοσοῦτον πῆρ ἤφθη καὶ ἔξεκαύθη»⁽²⁾ καὶ πάλιν παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Μανασσῆ

«μικρὸς σπινθῆρ ἐρίβρομον κάμινον ἀνακαίει»⁽³⁾.

Ἡ παροιμία αὕτη, ἥτις βραδύτερον φέρεται καὶ παρ' Ἐρωτοκρίτῳ «ἀπὸ μιᾶ σπίθα δλόμικρη φωτιά μεγάλη γίνη»⁽⁴⁾ εἶναι σήμερον κοινοτέρα φερομένη ὑπὸ τὸν τύπον «μιᾶ σπίθα φωτιά καίει τὸν κόσμον ὅλον» καὶ ἐν Μάνῃ «μία σπικά φωτιά καίει τὸν κόσμον ὅλον».

Πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἀρέσκει τὰ χεῖρω καὶ ταῦτα αἰροῦνται τὰ ἀμείνω παρατρέχοντες⁽⁵⁾.

Τῆς αὐτονοήτου ταύτης παροιμίας μεταγενεστέρα μνεῖα εὔρηται ἐν τῇ συλλογῇ μεσαιωνικῶν παροιμιῶν τῆς Μόσχας, ἔνθα φέρεται «πολλοῖς ἀρέσκει τὰ τοῦ βίου χεῖρονα»⁽⁶⁾, καὶ ἔπειτα ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ, ἐν ᾧ ἀναγινώσκομεν·

Θωρῶ κι' ἀφίνεις τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ διαλέεις⁽⁷⁾
 ἄλλοι τὸ πλοῦτος πεδυμοῦ καὶ τὴ φτωχιά μισοῦσι
 κι' ἄλλοι ξετρέχουν τὸ κακὸ, σπουδάζου νὰ τὸ βροῦσι⁽⁸⁾
 καλὰ τὸ λέν οἱ φρόνιμοι καὶ τσοὶ γυναῖκες ψέγου
 γιὰτ' ὅλον τὰ χειρότερα καὶ τὰ κακὰ γυρεύγου⁽⁹⁾

Καὶ καθάπερ τὸν τροχὸν συνεχῶς στρεφόμενον οὐκ ἔστιν ὁρᾶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς ἀντυγος μέρους οὕτω καὶ ἡ τῶν πραγμάτων τῶν ἡμετέρων φορὰ συνεχῶς στρεφομένη τὰ ἄνω κάτω ποιεῖ⁽¹⁰⁾.

(1) Σοφία Σειράχ 11. 34.

(2) Μάρκου Διακόνου, Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου 95 (σ. 78. 18, Grégoire—Kugener).

(3) Κωνσταντίνου Μανασσῆ, Ἐκ τῶν κατ' Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν ἐννέα λόγων Δ' 45 (2. 565. Hercher).

(4) Ἐρωτοκρ. Α 506.

(5) Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν ὁμιλία Θ' Ρ. G. 60. 472.

(6) K. Krumbacher, Die Moskauersammlung σ. 407.

(7) Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος Α' 202.

(8) Κορνάρου, Ἐνθ' ἀν. Γ' 207.

(9) Κορνάρου, Ἐνθ' ἀν. Γ' 1186.

(10) Χρυσοστόμου, Εἰς Γένεσιν λόγος Θ', Migne, P. G. 54. 626.

Περὶ τῆς παροιμιώδους ἐννοίας τῆς δηλούσης τὸ εὐμετάβολον τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τῆς ἐκφρασθείσης ἤδη παρ' ἀρχαίοις διὰ τῆς «τροχὸς ὁ βίος», ἐπραγματεύθη ἄλλοτε ἀναγράφων πέντε ἀντίστοιχα χωρία ἐκ τῶν μικροτέρων ἔργων τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου⁽¹⁾. Ἐνταῦθα πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐκεῖ γραφέντων, σημειῶ ὅτι καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, τὰ αὐτὰ δηλῶν ἔγραψε·

τροχὸς τις ἐστὶν ἀστάτως πεπηγμένος
ὁ μικρὸς οὗτος καὶ πολύτροπος βίος⁽²⁾.

καὶ πάλιν ὁ αὐτός· «κύκλος τις τῶν ἡμετέρων περιτρέχει πραγμάτων ἄλλοτε ἄλλας ἐπὶ μιᾷ ἡμέρας πολλάκις, ἔστι δ' ὅτε καὶ ὥρας φέρων μεταβολάς»⁽³⁾ καὶ ἐκ τρίτου «κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων περιτρέχει πραγμάτων... οὔτε τοῦ εὖ πράττειν ἐστῶτος ἡμῖν οὔτε τοῦ δυστυχεῖν, ὃ δὴ λέγεται»⁽⁴⁾.

Μετὰ τὸν Γρηγόριον, κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, Νικήτας ὁ καὶ Δαβίδ, ἔγραψε⁽⁵⁾ «κύκλος γὰρ ἀεικίνητος καὶ ἀείστροφος ὁ βίος ἐστὶν ὅμοια πάντα καὶ πάντοτε κυλίνδων ἐστὼς ἅμα καὶ τρέχων».

Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων, ἵνα ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν ἀναφέρω, σημειῶ ὡς διὰ παρομοίων ἢ ἀναλόγων φράσεων τὸ εὐμετάβολον τῆς τύχης περιγράφοντας, τοὺς Συνεχίζοντας τὸν Θεοφάνη⁽⁶⁾, τὸν Ι. Κίνναμον⁽⁷⁾, ἐκ τῶν ποιημάτων δὲ τὰ ἐπύλλια Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη⁽⁸⁾, Φλώριος καὶ Πλάτζια Φλώρα⁽⁹⁾, τὴν ριμάδα τοῦ Βελισαρίου⁽¹⁰⁾, τὸ περὶ ξενιτείας ποίημα⁽¹¹⁾ καὶ τέλος τοὺς στίχους τοὺς γεγραμμένους ἐν χειρογράφῳ τῆς μονῆς Ἰβήρων ΙΕ' αἰῶνος⁽¹²⁾.

(1) Φ. Κουκουλέ, Δημῶδεις παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις παρὰ τῷ Θεσσαλονίκῃ Εὐσταθίῳ, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ. τόμ. 8. 10. 11.

(2) Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπη ἠθικὰ Β'. Migne, P. G. 37. 787.

(3) Γρηγορίου Θεολόγου, Περὶ φιλοπτωχίας, Migne, P. G. 35. 881.

(4) Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιστολὴ Σωφρονίῳ ὑπάρχῳ, Migne, P. G. 37. 64.

(5) Νικήτα τοῦ κατὰ Δαβίδ, Ἐξήγησις τῶν ἀπορρήτων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐπῶν, Migne, P. G. 38. 764.

(6) Οἱ Συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 294. 15 ἐξ.

(7) Ι. Κιννάμου, Ἱστορ. 230. 17.

(8) Στίχ. 3692 - 3801 ἐξ. (Wagner, Trois poèmes, σ. 345).

(9) Στίχ. 329 (D. Hesselting, Le roman de Phlorios).

(10) Στίχ. 232 - 235 (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σ. 355).

(11) Στίχ. 431 - 433 (Wagner, Ἐνθ' ἀν. σ. 216). Ἐπιθι καὶ Ι. Καλιτσουράκι, Τὸ περὶ ξενιτείας ποίημα ἐκ νέου φυλοκρινούμενον, ἐν Χριστιανικῇ Κρήτῃ 2. 169 - 170.

(12) Σπ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου ὄρους Ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμ. 2. σ. 59.

Καὶ δημώδης μὲν ἔστιν ἡ παροιμία, ἣν ἔρεῖν μέλλω, πλὴν ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο συνέστησε. Πέτραν γὰρ κοιλαίνει, φησί, ρανὶς ὑδάτων ἐνδελεχοῦσα⁽¹⁾.

Ἡ παροιμία ἡ λεγομένη πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι διὰ τῆς ἐπιμονῆς κατορθοῦται τὸ ἐπιδιωκόμενον, εἶναι ἀρχαία «πέτραν κοιλαίνει ρανὶς ὑδατος ἐνδελεχείη»⁽²⁾, φέρεται δὲ σχεδὸν ὁμοία καὶ παρὰ Μιχαὴλ Ψελλῶ «ρανὶς δὲ ἐνδελεχοῦσα πέτραν κοιλαίνει, ὥσπερ ἀκήκοας»⁽³⁾ καὶ παρὰ Νικήτα τῷ Εὐγενειανῶ «ρανὶς, φησιν, ἐνδελεχοῦσα κοιλαίνει πέτραν»⁽⁴⁾, συχνὰ δ' ἔπειτα πάλιν παρὰ Μιχαὴλ Ψελλῶ «ὑπείκουσι σταλαγμοῖς καὶ σίδηρος καὶ ἀδάμαντες, ρανίδι δὲ συνεχεῖ αἱ πέτραι κοιλαίνονται»⁽⁵⁾ καὶ λίθων στερότητες σταγόνιν ὑδάτων ἐνέδοσαν⁽⁶⁾ καὶ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα παρὰ Δημητρίῳ Κυδώνῃ «τοῦτο δὴ τὸ τῶν πυκνῶν σταγόνων πρὸς τοὺς λίθους, ὡς λόγος· «σταγόνες ὑδατος πέτρας κοιλαίνουσι»⁽⁷⁾ καὶ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἀποστόλου⁽⁸⁾, «ρανὶς ἐνδελεχοῦσα κοιλαίνει πέτραν» ἀναγινώσκομεν δὲ τὴν αὐτὴν καὶ εἰς τὸ Κρητικὸν δράμα Γύπαριν, ἔνθα φέρεται

μὲ τὸν καιρὸ ὃκ τὸ νερὸ ἡ πλάκα ἡ μαρμαρένη
τρυπᾶται, καὶ τὸ σίδερο τρώγεται καὶ σκουργαίνει⁽⁹⁾

Σήμερον ἡ παροιμία εἶναι πολὺ γνωστή. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐν Ἀθήναις ἔλεγον «στάλα μὲ στάλα τὸ νερὸ τρυπᾷ τὸ λιθάρι»⁽¹⁰⁾ ἐν Καστορίᾳ λέγουσι «σταλαματιὰ σταλαματιὰ τὸ μάρμαρο τρυπείται», καὶ ἐν Κρήτῃ τὸ δίστιχον

στάλα καὶ στάλα τὸ νερὸ τὸ μάρμαρο τρυπᾷ το
τὸ πρᾶμα ποῦ μισᾷ κᾶνεις γυρίζει κι' ἀγαπᾷ το⁽¹¹⁾

(1) Χρυσσοστόμου, Πρὸς τοὺς μὴ ἀπαντήσαντας εἰς τὴν σύναξιν, Migne, P. G. 51 - 174.

(2) Τὴν παροιμ. ἀναφέρει ὁ Ἀλεξανδρινὸς ποιητὴς Χοιρίλος (παρὰ Γαληνῶ τόμ. 3. 84).

(3) Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli scripta minora 2. 111. 3.

(4) Τοῦ Εὐγενειανοῦ κυροῦ Νικήτα, Μονοδία εἰς τὸν μακαριώτατον φιλόσοφον κυρὸν Θεόδωρον τὸν Πρόδρομον, Βυζαντινὰ Χρονικὰ 9. 457.

(5) Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Κανὼν κατὰ Ἰακώβου (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5. 179).

(6) Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Πρὸς τὸν βασιλέα τὸν Μονομάχον (Κ. Σάθα, Ἐνθ' ἀν. 111).

(7) G. Cammelli, Demetrius Cydonis correspondance, ἐπιστ. 31 σ. 88. (8) 15. 19.

(9) Γύπαρ. πρᾶξ. Α'. 137 (Κ. Σάθα, Κρητ. Θέατρον σ. 191).

(10) Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων σελ. 3ν, τοῦ παραρτήματος.

(11) Μαρίας Λιουδάκι, Λαογραφικὰ Κρήτης τόμ. Α'. μαντινάδες σ. 253 ἀρ. 58.

ὅπερ μὲ ἐλαχίστην παραλλαγὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Βενιζέλος ἐν τῇ συλλογῇ του (¹). Συνώνυμος δὲ τῇ ἀνωτέρω περιφέρεται καὶ ἡ «τὸ σκοινὶ τὸ μαλακὸ τρώει τὴν πέτρα τὴν ξερῆ» (²) καὶ ἐν Πόντῳ «τὸ σκοινὶν τρώει τὴν πέτραν» (³), ἧς ἡ παλαιότερα μνεῖα κεῖται ἐν τῷ τοῦ Μαρίνου Τζάνε Κρητικῷ πολέμῳ (σ. 354 στίχ. 21 Ξηρουχάκη)

κόφτεται ἡ πέτρα μὲ σκοινί, τὸ σίδερο σηπειέται
καὶ χαρακῶνει τὸ νερὸ κι' ἄθροπος καταλυέται.

[Ἐν κέρατι, ἐν πίνι τόπῳ] ἐν κέρατι τό τε ἀχείρωτον καὶ τὸ ἀκαταγώνιστον τοῦ τόπου ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ κέρως τοῦ βοός. Καὶ γὰρ καὶ παροιμία τοιαύτη δημώδης ἐξενήνεκται περὶ τῶν εἰς ἀσφαλές τι χωρίον καταφευγόντων. Ἐπειδὴ γὰρ ἰσχυρότερον πάντων ὁ ταῦρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ ζώου τὸ ἰσχυρότερον τὸ κέρασ, ὄπλῳ γὰρ αὐτῷ κέχρηται διὰ τὸ δυσχείρωτον, τοῦτο εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοί (⁴).

Ὁ ἀοίδιμος Νικόλαος Πολίτης ἐν τῇ συλλογῇ τῶν παροιμιῶν του, ἀναφέρων τὴν σημερινὴν δημώδη φράσιν «εἰς τοῦ βουδιοῦ τὸ κέρατο», ἦτοι εἰς ἀσφαλέστατον μέρος (⁵), σημειοῖ ὡς πρῶτον ἀναφέροντα τὴν παροιμίαν τὸν κατὰ τὸν ΙΖ-ΙΗ αἰῶνα ἀκμάσαντα Καισάριον Δαπόντεν (⁶). Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐν τούτοις χωρίου φαίνεται πόσον παλαιότερα ἦτο αὕτη.

Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο συμβαίνει ὅτι μὴ ὁ κύων ἔστηκε μέγα ὑλακτῶν οὐδ' οὕτως ἀπογινώσκειν χρή. Ἔστι γὰρ ἡμῖν καὶ σφενδόνη καὶ λίθος, ἴστε τὸ λεγόμενον, ἔστιν ἡμῖν καὶ δόρυ καὶ μάνδρα καὶ σηκός, ἐν ᾧ φυλάξομεν τοὺς λογισμούς (⁷).

Τῆς παροιμίας ταύτης, ἣτις ἐλέγετο πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι ἔχει τις ἄφ' ἑαυτοῦ μέσα ν' ἀντιτάξῃ ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν, οὔτε ἀρχαίαν, οὔτε ἄλλην Βυζαντινὴν, οὔτε καὶ νεωτέραν ἀντίστοιχον ἠδυνήθηεν νὰ εὔρω.

(¹) *I. Βενιζέλου*, Παροιμῖαι ² 277 ἀρ. 131. Πβ. καὶ τὴν παρὰ τῷ αὐτῷ (σελ. 304. 281) παροιμ. «τὸ ἥσυχο νερὸ τρυπάει τὸ βουνό».

(²) *I. Βενιζέλου*, Ἐνθ' ἀν. 317. 471.

(³) *A. A. Παπαδοπούλου*, Παροιμῖαι, Ἀρχεῖον Πόντου 3. 68. 1699.

(⁴) *Χρυσσοστόμου*, Εἰς Ἡσαΐαν κεφ. Ε'. *Migne*, P. G. 56. 58.

(⁵) Ἐν Κρήτῃ λέγουσι καὶ «μέσ' ἔς τοῦ βουγιοῦ τὸ κέρατο νὰ χώσης τὸ πρᾶμα θὰ τό βρη» *Εἰρ. Παπαδάκη*, Λόγια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ σ. 181. 17.

(⁶) *N. Πολίτου*, Παροιμῖαι 3. 188. 11.

(⁷) *Χρυσσοστόμου*, Εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁμιλία ΙΖ', *Migne*, P. G. 60. 140.

Ἴνα οὖν μὴ πρὸς τὸν πρότερον ἐπανίωμεν ἕμετον, παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς ἐντεῦθεν ἤδη (¹).

Ἡ παροιμιώδης αὕτη φράσις ἢ λεγομένη ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ βεβαιουῦντος ὅτι δὲν ἀθιβεῖ τὸν λόγον του, φέρεται, καὶ καταφατικῶς ὡς παρατηρήθη, ἐν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ὡς καὶ παρὰ Γεωργίῳ τῷ Κυπρίῳ καὶ τῷ Ἀποστόλῃ (²). Ἐκτὸς τούτου ὁμοῦς ἀναφέρεται καὶ παρ' Ἰωάννη τῆς Κλίμακος «ἐπαναστρέφονται εἰς τὸν ἴδιον ἕμετον (³) παρ' Ἐφραὶμ τῷ Σύρῳ (⁴) ἐν τοῖς μικροτέροις ἔργοις τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, ἐνθα ἀναγινώσκωμεν «κύνεον τρόπον ἀναλαβὼν εἰς τὸν οἴκεῖον ἕμετον ἐπανέστρεψε» «ἢ ὡς κύων, φησὶν, ἐπιστρέφων εἰς ἴδιον ἕμετον» (⁵) καὶ παρὰ Μιχαὴλ Χωνιάτη «φυλακτέον σοι μὴ ὡς κύων ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐπιστρέψης ἐξέραμα» (⁶).

Ἡ φρ. ἐννοεῖται εἶναι καὶ σημερινή: Εἰς τὸ Κατιρλί δῆλα δὴ τῆς Βιδυνίας λέγουσιν ἐπὶ παρομοίας περιπτώσεως «δὲν εἶμαι σκύλλος γιὰ νὰ γλείφου» καὶ ἐν Γκιουμουλιζίνη τῆς Θράκης, κατὰ Κυριακίδην, «ὄ,τι φτῶ δὲν τοῦ γλείφου», καὶ ἐν Ἴφ «ἤφτυσα δὲν τὸ γλείφω» (⁷), φέρεται δὲ καὶ παρὰ Βενιζέλω ὑπὸ τὸν τύπον «σὰν ὁ σκύλλος ποῦ τρώει τὰ ξέρατά του» (⁸) ἐπὶ ἀφιλοτίμου ἀποδοκιμάζοντος τὰς κακὰς πράξεις του, ἀλλ' ἐπανερχομένου εἰς αὐτάς (⁹).

Κἂν ἀδικήσῃ τις, κἂν ὑβρίσῃ δάκρυσον ἐκεῖνον, μὴ ἀγανακτήσῃς..... σὺ συνάλγησον, μὴ παροξυνθῆς μηδὲ εἴπῃς ὅτι εἰς τὴν ψυχὴν ἠδίκημαι , ἀφείλετό σοί τις τὴν οὐσίαν; οὐκ ἠδίκησεν εἰς ψυχὴν, ἀλλ' εἰς χρήματα (¹⁰).

(¹) Χρυσοστόμου, Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι κατήχησις δευτέρα, Migne, P. G. 49. 234.

(²) Ἐπιθι Στ. Κυριακίδην, ἐν Λαογραφίας 8. 8 καὶ Α. Κοραῆ, Ἄτακτα 5. 251. Καταφατικῶς λεγομένη ἢ φρ. ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι ἀναλαμβάνει τις κακὰς συνηθείας, ἃς ἀπέβαλε.

(³) Ἰ. Κ. Krumbacher, MGS. 232. 79.

(⁴) Τόμ. 1 σελ. 19 D.

(⁵) Tafel, Eustathii opusc. 96. 72, 219. 30, 251. 10. Ἰ. καὶ D. Karathanasis, Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten usw. σ. 110.

(⁶) Σπ. Λάμπρου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σφζόμενα 1. 272. 30.

(⁷) Κ. Κασσιμάτη, Λαογραφικά σύλλεκτα ἐξ Ἰου, Λαογρ. 2. 617.

(⁸) Ι. Βενιζέλου, Παροιμιαὶ ² 269. 23.

(⁹) Ρ. Παραγεοργίου, Zu den mittelgriechischen Sprichwörter B.Z. 3. 579.

(¹⁰) Χρυσοστόμου, Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι κατήχησις Β'. Migne, P. G. 49, 235.

Ἐνταῦθα δίδεται ἡ παλαιότερα μνεία τῆς παροιμιώδους φράσεως⁽¹⁾, ἣτις καὶ σήμερον λέγεται πρὸς δήλωσιν ἰσχυροτάτης λύπης ἢ ἀγανακτήσεως. Ὁ Κυριακίδης ἐσημείωσεν ἤδη⁽²⁾ τὰς συνωνύμους φρ. «μ' ἀγγίζει ὁ τὴν ψυχὴν» ἐκ Κεφαλληνίας καὶ «ἡ ψυχὴ μ' ἀπὸ μέσα πόνισι» ἐκ Γκιουμοιλιζίνης, λέγουσι δὲ κοινῶς, ὡς γνωστόν, πρὸς δήλωσιν παρομοίας ἐννοίας «ὅταν τᾶκουσα, μ' ἐπόνεσε ἡ ψυχὴ μου».

Αἱ μὲν γὰρ ἐμπεπλησμένοι γαστέρες, κατὰ τὴν παροιμίαν, τὰς πεινώσας ἀγνοοῦσι⁽³⁾.

Τὴν παροιμίαν, μετὰ τὸν Χρυσόστομον, ἀναφέρει ἐν τοῖς στίχοις τοῦ ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς γράφων

λόγος ἀλήθεια φέρεται δημοτικός, ἀρχαῖος
ὅπου ἔχει ἀμέριμνον ψυχὴν, ὅπου ἔνι χορτασμένος
ποτὲ οὐ πιστεύει νηστικόν, ποτὲ οὐ ψυχοπονᾶται⁽⁴⁾.

Μετὰ τὸν Μιχαὴλ Γλυκᾶν, ὅστις χαρακτηρίζει τὴν παροιμίαν ὡς λόγον ἀρχαῖον, ὁ Μιχαὴλ Ἀποστόλης ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ ἔγραψεν «οἱ τὴν γαστέρα κεκορεσμένοι τοῖς πεινώσιν οὐ πιστεύουσι»⁽⁵⁾, βραδύτερον δὲ ὁ Βάρνερ τὴν ἐμνημόνευσε σημειώσας «ὁ χορτᾶτος τὸν νηστικὸν δὲν τὸν ἐνθυμᾶται»⁽⁶⁾, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Κατζίουλης ἐξελληνίσας, κατὰ τὴν συνήθειάν του, «ἐμπεπλησμένος ἀπιστεῖ τῷ πεινόντι»⁽⁷⁾.

Ἡ παροιμία ἡ λεγομένη πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι ἕκαστος ἐκ τῶν ἰδίων κρίνει τὰ ἀλλότρια καὶ ὁ εὐτυχῶν δὲν ἐνθυμεῖται τὸν δυστυχούντα, εἶναι σήμερον κοινὴ⁽⁸⁾ ὑπὸ τοὺς τύπους κατὰ τόπους «ὁ χορτασμένος δὲ θυμᾶται τὸ νηστικὸν» (κοινὴ) «ὁ χορτασμένος τὸν νηστικὸν ἐν τὸν θωρεῖ»⁽⁹⁾ «δὲν πιστεύει ὁ χορτασμένος τοῦ πεινα-

(1) Πβ. καὶ τὴν ἀρχαίαν φρ. ἀλγεῖν τὴν ψυχὴν.

(2) Βλ. Ν. Πολίτου, Λαογραφικαὶ ἐνδείξεις ἐν τῷ Α' καὶ Β' κατηχητικῷ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐν Λαογραφίας 8. 8.

(3) Χρυσοστόμου, Εἰς Γένεσιν λόγος ΣΤ', Migne, P. G. 54. 603.

(4) Μιχαὴλ Γλυκᾶ, Στίχοι στίχ. 22 (Legrand).

(5) Hipp. Noiret, Lettres inédites de Michel Apostolis ἐπιστ. 54 σ. 74.

(6) Ν. Πολίτου, Παροιμίαι 2. 124.

(7) Παρθενίου Κατζίουλης, Παροιμιῶν συναγωγὴ (Ν. Πολίτου, Παροιμίαι 1. 83. 782).

(8) Πολλὰς τῶν παροιμιῶν τούτων ἐσημείωσεν ὁ Ν. Πολίτης ἐν τῇ μελέτῃ του δημῶδεις παροιμίαι ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ (B. Z. 7. 146. 147). Πβ. καὶ Λαογραφ. 11. 141. 109.

(9) Ἐν Κύπρῳ, Σ. Φαρμακίδου, Κυπριακὴ λαογραφία σ. 273

σμένου»⁽¹⁾, «ὁ χορτασμένον τὸν πεινασμένο ψελά ψελά ντρανᾶ»⁽²⁾ «ὁ χορτασμένος ἀφ' τοῦ πεινασμένου τὸ χάλι ἔκε γροικᾶ»⁽³⁾, «ὁ χορτασμένος καὶ τὸν νηστικὸν τί κατέχει;»⁽⁴⁾.

Καὶ καθάπερ οἱ ἰχθύες καταπίνουσι τοὺς καταδεεστέρους οἱ δυνατώτεροι⁽⁵⁾.

Ἐνταῦθα δίδεται πάλιν ἡ πρώτη μνεία τῆς κοινῆς σημερινῆς δημώδους παροιμίας «τὸ μεγάλο ψάρι τρώει τὸ μικρὸ» ἢ ἐν Πόντῳ «τὰ μεγάλα τ' ὀψάρᾶ τρώγουν τὰ μικρὰ» ἢ «τὸ τρανὸν τ' ὀψάρ' τρώει τὸ μικρόν»⁽⁶⁾, τῆς λεγομένης ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν, οἵτινες καταπνίγουσι τὸ δίκαιον τῶν ἀσθενεστέρων καὶ παραγκωνίζουσιν αὐτούς. Γίνεται δὲ μνεία ταύτης, μετὰ τὸν Χρυσόστομον, ἐν τῷ εἰς Νεῖλον τὸν ἀσκητὴν ἀποδοθέντι λόγῳ πρὸς Ἀγάθιον (P. G. 79. 885) ἔνθα ἀναγινώσκωμεν «τοσαύτης παρανομίας κατεχούσης τὸν βίον ὡς ἰχθύων ἅπαντας μιμεῖσθαι ζωὴν καταπίνοντας τοὺς ἥττονας καὶ καταπινομένους ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων» καὶ παρὰ Μιχαὴλ Χωνιάτη γράφοντι «οἱ μείζους κατὰ τοὺς ἀλληλοφάγους ἰχθύας τοὺς ἥττονας καταπίνουσι»⁽⁷⁾.

Λέγεται τις καὶ παροιμία σοφωτάτη, οὐ γὰρ τῶν δημωδῶν παροιμιῶν δεῖ καταφρονεῖν, ἂν ἔχωσί τι σοφόν· ἀγρέ, φησι, πόσων ἦς καὶ πόσων ἔσει;⁽⁸⁾

Ἡ παροιμία αὕτη ἐλέγετο ἐπὶ τῶν ἀεὶ ρεόντων καὶ ἀστάτων, καὶ ὁ ἴδιος δὲ Χρυσόστομος, οἶονεὶ ταύτην ἐπεξηγῶν, λέγει (P. G. 62.555) «πάντες γὰρ πάροικοί ἐσμεν καὶ ὁ κύριος τῆς οἰκίας τάχα μᾶλλον ὁ μισθωτός ἐστι τῆς οἰκίας». Ἀνάλογον ταύτης εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς δὲν ἠδυνήθηεν νὰ εὔρω, προσθέτω μόνον ὅτι πρὸς δήλωσιν

(1) Ἐν Κρήτῃ, Ἄρ. Κριάρη, Πλήρης συλλογὴ Κρητικῶν δημωδῶν ἁσμάτων² σ. 392.

(2) Ἐν Οἰνότη τοῦ Πόντου, κατ' ἀνακοίνωσιν Ἰορδάνου Βαμβακίδου.

(3) Ἐν Ἰνεπόλει τοῦ Πόντου, Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμιαί, Ἀρχεῖον Πόντου 3. 29. 1229.

(4) Ἐν Φαράσοις τῆς Καππαδοκίας, Ἄν. Λεβίδου, Παροιμιαί ἐκ Φαράσων, Λαογρ. 11. 141.

(5) Χρυσόστομος, Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν ΡΙ' ψαλμόν, Migne, P. G. 55. 281.

(6) Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμιαί, Ἀρχεῖον Πόντου 3.46. 1452, 69. 1711.

(7) Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, Προσφώνημα εἰς τὸν Νικηφόρον τὸν Προσοῦχον (1. 147. 27, Λάμπρου).

(8) Χρυσόστομος, Εἰς ἐπιστολὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ὁμιλία ΙΑ' Migne, P. G. 62.556.

τῆς αὐτῆς ἐννοίας παραδίδει τὴν παροιμίαν ταύτην αὐτολεξεὶ «ἀγρέ, πόσων εἶς καὶ πόσων ἔσει» ὁ Παρθένιος Κατζιούλης ἐν τῇ συναγωγῇ του, θὰ εἶναι δ' αὕτη, πιθανῶς, εἰλημμένη οὐχὶ ἐκ τῆς δημώδους τότε χρήσεως, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χρυσοστόμου, ἀφ' οὗ, ὡς ἐν τῇ ἐπι-κεφαλίδι τῆς συλλογῆς δηλοῦται, αὕτη συνεκροτήθη «ἀπὸ διαφόρων βιβλίων» (¹). Ὅτι δὲ καὶ πρὸ τοῦ Κατζιούλη ἦτο γνωστὴ ἡ παροιμία, ἀποδεικνύουσιν οἱ ἐξῆς στίχοι τοῦ Μπουνιαλῆ ἐν τῷ Κρητικῷ του πολέμῳ (σ. 579. 9 Ξηρουχάκη)

γιατὶ τὰ πλούτη χάνονται καὶ μὲ καιρὸ χαλιοῦνται
καὶ ἄλλοι τόπο χτίζουνε καὶ κεῖνοι λησμονοῦνται.

Σήμερον, οὐχὶ σπανίως, ἵνα τὴν αὐτὴν ἐννοίαν δηλώσωσι, λέγουσι τὸ «σήμερον ἐμοῦ, αὔριον ἑτέρου καὶ οὐδέποτε τινός», καὶ ἐν Κρήτῃ παροιμιωδῶς «αὐτὸ τὸν κόσμον ἄλλοι τὸν εἶχανε» καὶ

«τοῦτο τὸν κόσμον, μάθια μου, ἄλλοι τὸν εἶχαν πρῶτα
καὶ δὰ μᾶς τὸν ἀφήκανε, μὰ δὲ μᾶς τὸν ἐδώκα (²).

Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούω λεγόντων τὰ καταγέλαστα ταῦτα ῥήματα δός μοι τὴν σήμερον καὶ λάβε τὴν αὔριον (³).

Ἐκ τῶν συμφραζομένων φαίνεται ὅτι ἡ παροιμία ἐλέγετο ὑπὸ τῶν θελόντων νὰ δηλώσωσιν ὅτι τὰ παρόντα ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐξασφαλίσωσι καὶ ἀπολαύσωσιν, ἀφ' οὗ εἶναι ἄγνωστον τί θὰ συμβῇ εἰς τὸ μέλλον.

Τῆς παροιμίας ταύτης ἀνάλογον μεσαιωνικὴν δὲν εὔρον, ὅτι ὁμως αὕτη θὰ ἦτο συνήθης κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον φαίνεται ἐκ τῆς σημερινῆς χρήσεως. Νῦν δῆλα δὴ, πρὸς δήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας, ἐκ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς λαμβάνοντες, πολλαχοῦ λέγουσι «δός ἡμῖν σήμερον» ἢ ἐν Κεφαλληνίᾳ «σήμερα τί γίνεται κι' ἀπ' αὔριο!» «δόσε μου σήμερα κι' αὔριο βλέπομε» καὶ ἐν Κρήτῃ «νὰ φάμε σήμερα καὶ ταυτέρου ἔχει ὁ Θεός».

(¹) Παρθενίου Κατζιούλη, Παροιμιῶν συναγωγὴ (Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1.69 καὶ 71.21).

(²) Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς κυρίας Μαρίας Λιουδάκι.

(³) Χρυσοστόμου, Εἰς ἐπιστολὴν Β' πρὸς Κορινθίους ὁμιλία Θ' Migne, P. G. 61.462.